

РОЗДІЛ ІV. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.043.1

В. О. Гуріна

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ІДЕЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ЖІНОК У ЗАРУБІЖНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

У статті розглянуто процес становлення й розвитку мистецької освіти жінок у Європейській освітній парадигмі. Під час дослідження використано загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення), історичні (ретроспективний, порівняльно-історичний, логіко-історичний) методи. Автором проаналізовано й систематизовано погляди філософів, педагогів, мистецьких діячів на досліджувану проблему. Розкрито підходи педагогів-науковців зарубіжжя до визначення мети, завдань, складників мистецької освіти жінок у різні історичні періоди. Виявлено особливості організації мистецької освіти жінок у Стародавні часи, епохи Античності, Середньовіччя.

Ключові слова: мистецька освіта, педагогічна думка, освіта жінок, становлення й розвиток.

Постановка проблеми. Об'єктивні й незворотні процеси глобалізації культури й освіти України XXI сторіччя на першочерговий план висувають дослідження історичного досвіду розвитку мистецької освіти, яка традиційно розуміється як процес набуття особистістю знань, умінь і навичок у галузі мистецтва та художньої культури.

Аналіз актуальних досліджень із проблем мистецької освіти свідчить про багатовекторність їх вивчення. Зокрема, психологічне обґрунтування проблеми мистецької освіти вивчали С. Прокопова-Акопова, Б. Теплова, М. Яновська та ін. Висвітлення сутності, змісту, форм і методів формування морально-естетичної культури особистості різними засобами мистецтва стало предметом дослідження О. Васильєвої, Л. Луганської, О. Опалюк, Г. Падалки, О. Рудницької, Л. Сбитневої, Г. Шевченко, О. Шкуріної та ін. Методологічні засади мистецької освіти розкривають дослідження О. Отич, Т. Смирнової та ін. Історико-педагогічні аспекти мистецької освіти знайшли відображення в наукових розвідках Т. Благової, С. Волкової, Т. Грищенко, О. Михайличенка, А. Соколової, А. Форостян, Р. Шмагали. Мета, завдання, зміст музичного виховання склали напрям дослідження Т. Грищенко, Л. Іванової, М. Марію, Л. Масол, О. Овчарук, О. Панасенко, О. Цвігун та ін.

Однак, попри існування значної кількості різних аспектів вивчення мистецько-освітньої проблематики, бракує досліджень, присвячених проблемам становлення й розвитку мистецької освіти жінок.

Отже, **метою статті** є ретроспективне вивчення й узагальнення теоретичних ідей і досвіду організації мистецької освіти жінок у зарубіжній педагогічній думці.

У процесі дослідження використано **комплекс методів:** загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення), що дозволили

систематизувати погляди дослідників на досліджувану проблему, розкрити підходи педагогів-науковців зарубіжжя до визначення мети, завдань, складників мистецької освіти жінок у різні історичні періоди; історичні (ретроспективний, порівняльно-історичний, логіко-історичний), що уможливили розглядати досліджувану проблему в динаміці.

Виклад основного матеріалу. Вивчення історико-педагогічних джерел [2–7; 10] свідчить, що мистецька освіта жінок сягає своїм корінням у глибоку давнину. Про мистецьку освіченість жінок Стародавніх часів свідчать чисельні зображення на статуетках, бляшках, розписи склепів. Так, на гандхарській скульптурі, знайденій у Меврі, зображена жінка, яка грає на дуговій арфі [10, 135]. На статуетках з Луристану, а також сусіднього Хорезму, у розписах Миздахкана і Ток-калі зображені плакальниці з ритуальними жестами рук [6, 148]. Жіночий танок зображено також на бляшках з курганів Куль-Оба, Велика Близниця, на розписі склепу Неаполя скіфського [10, 142]. Відповідно до іконографічних матеріалів можна зробити висновок, що для скіфосакських племен музика і танок були тісно пов'язані з ритуальною обрядовістю, яку виконували спеціально підготовлені жінки.

Витоки мистецької освіти спостерігаємо в Стародавньому Єгипті, де в III тисячолітті до нашої ери виникли перші школи. Аналіз історичних джерел дозволяє констатувати, що жінки Стародавнього Єгипту мали змогу при бажанні отримати освіту відповідно до свого положення в суспільстві. Так, автор папірусу Анастезі згадує школу в Мемфісі, де жриць навчали малювати і співати [3, 154]. Хоча нами не виявлено відомостей про методику викладання живопису у вище зазначеній школі, можемо припустити, що значний вплив на її формування мала провідна Мемфіська школа архітекторів і скульпторів. Цей заклад був художнім центром, навколо якого гуртувалися дрібні художні школи. Його було оснащено наочними посібниками з малювання у вигляді збірок таблиць, що розкривають канони малювання, етапи зображення фігур і предметів. Розчленування малюнків на квадрати дозволяло точно визначити пропорції фігур. У якості наочних посібників використовувалися незакінчені рельєфи, що дають уявлення про якість певного етапу роботи, і закінчені – в якості еталону для копіювання. Вище зазначене дає підстави свідчити про наявність образотворчого мистецтва в Мемфіській школі, до якої залучали й жінок.

В аспекті досліджуваної проблеми інтерес викликає той факт, що в Стародавньому Єгипті освіта була обов'язковою і для царських дочок. Чільне місце в її реалізації відігравала мистецька освіта, зокрема музична. В кімнатах гарему завжди зберігались арфи, лютні, цитри і барабани. Наприклад, Нефертіті, дружина фараона XVIII династії Ехнатона (приблизно 1351–1334 до н. е.), грала на музичному інструменті під назвою сістр [7, 54]. Інструмент вважався емблемою богинь Баст і Хатхор – покровительок музики й танців.

Підкреслимо, що музика для єгиптян була засобом поєднання реального виміру з божественним, і жінки використовували цей засіб для звернення до світу богів. Так, Геродот розповідав про обряд, який супроводжувався галасливою музикою. Кожного року під час свят, присвячених богині Баст, жінки й чоловіки пили на байдарках до міста Бубастіс. Під час подорожі багато хто грав на сістрах, відбиваючи дзвінкий ритм, деякі грали на флейті, інші – співали й підтримували ритм, плескаючи в долоні. По дорозі жінки сходили на берег і співали, танцювали, грали [2, 98–99; 7, 55]. Дівчата всіх станів, незалежно від того, чи хотіли в подальшому стати професійними танцівницями, навчались танцям. Жінки Єгипту мали право працювати музикантами, танцівницями та плакальницями.

Отже, жінок стародавніх цивілізацій навчали мистецьких дисциплін вдома, у школах, що надавало їм можливість отримати професію і брати участь у культових церемоніях, долучатися до світу богів.

Наступний етап у розвитку мистецької освіти жінок пов'язаний з Античною добою. Як відомо, це період якісних змін в історії людства, період народження нових форм суспільного й культурного життя, що найперше виявились у створенні грецьких полісів із розвиненою формою демократичних засад громадської спільноти.

Аналіз літературних джерел із проблеми дослідження [3–6] дозволяє констатувати, що жінки античної Греції класичного періоду не мали змоги навчатись у школі. Вони жили затворницями на особливій половині будинку – гінекеї, де ставали слухачами пісень, які виконували під час рукоділля мати і служниці-рабині в супроводі музичних інструментів [5, 9]. Таким чином, під час домашнього навчання жінок музичному мистецтву використовувався метод наслідування.

Проте жінки відчували потребу змінити замкнений спосіб життя. Ідею рівності жінок і чоловіків підхопили й філософи. Так, Платон стверджував, що, позбавляючи жінок освіти, «кожна держава стає в такий спосіб наполовину меншою, замість того, щоб бути наполовину більшою від «тотожності цілей і тягот» [12, 451]. У праці «Закони» він пропонував будувати гімназії і громадські школи однаково і для жінок, і для чоловіків. У цих школах учителі з осілих іноземців мали навчати військових умінь та музичного мистецтва. Платон зазначав, що музична освіта потрібна для розвитку добрих якостей душі, а гімнастична (він поділяє її на танці і боротьбу), – для розвитку тіла. Окрім того, філософ визначав характер пісень, які личить виконувати жінкам. На думку автора, жінки мають виконувати пісні, які відповідають її природі і навчають «благопристойності й скромності» [6, 8; 12, 453]. Особливу увагу Платон звертав на танок, який розвиває гнучкість, силу та красу людини.

Зазначимо, що в Давній Греції танцювальному мистецтву була присвячена ціла наука – Орхестрика. На жаль, до нашого часу не дійшли її

правила. Проте, за свідченнями Плутарха, що знайшло відображення у творі «Етика», вона складалася з трьох частин: теорія руху, вивчення поз, пантоміма. Рухи ніг слугували для пересування тіла в просторі, поза з'єднувала всі рухи в пластичну форму, пантоміма висловлювала загальний зміст танцю [9, 136].

Як відомо, нове ставлення до жінки Стародавньої Греції зародилося в період Еллінізму. У цей час ідеалом виховання була самостійна, незалежна, вольова особистість. Елементарна освіта була доступною для вільно народжених, більш змістовна освіта надавалася в граматичних школах, де вивчали літературу й основи поетичного мистецтва.

Зазначимо, що найбільша увага освіти дівчат приділялася в общинах піфагорійців [4, 71]. Жінки мали змогу відвідувати й школу філософа Епікура «Сад», який проголошував нове ставлення до людини як до члена суспільства. У закладі викладалися предмети мистецького циклу.

Завершальним етапом Античної доби стало завоювання елліністичної Греції Римською Імперією в I столітті до н. е. У цілому в історії Риму існує два періоди розвитку: класичний (розквіт держави) і період занепаду. Протягом означеного історичного проміжку часу мистецька освіта жінок змінювала мету, завдання, рівень професійної підготовки. Показово, що в класичний період вона відповідає рівню чоловічої освіти. У багатих родинах дівчата отримували домашню освіту, де важливе місце посідало навчання музиці й танцям. Про це свідчать численні зображення на саркофагах дівчат із цитрами в руках. На думку римського ритора Квінтіліана, неможливо побудувати виховний процес без знання музичного мистецтва. Шкільну освіту він вбачав як синтез наук і мистецтв. Доньки плебеїв і бідних за невелику плату відвідували публічні школи для дітей обох статей, а діти рабів навчались у школі «Педагогігум», де мала місце мистецька освіта.

Проте, у ході наукового пошуку виявлено позицію професора Казанської Духовної академії М. Я. Красіна, яку він висловив у доповіді «Становище жінки в Стародавньому Римі». Автор наголошував на забороні римським жінкам танцювати, співати, грати на музичних інструментах. На думку професора, суспільство сприймало їх за непристойне заняття, що звертається до почуттів, а не до розуму й може розвинути в жінці мрійливість [13, 27]. Але наведений у доповіді матеріал свідчить, що мистецька діяльність жінок все-таки мала місце під час проведення релігійних свят: Культу Фауни, Культу божества Соромливості тощо. Так, на початку Другої Пунічної війни, за наказом сенату, жінки Риму повинні були пройти релігійною процесією, співаючи особливий гімн, який було складено на цей випадок [13, 36].

Отже, в епоху Античності складниками мистецької освіти жінок були музика й танці. Філософи й педагоги Стародавньої Греції та Риму приділяли значну увагу мистецькій освіті жінок, пропонували регламентувати її за допомогою законів.

На зміну Античному світу прийшло Середньовіччя, де ідеологічною твердинею були релігія й церква, які монополізували науку, мистецтво і школу. Дівчата, зазвичай, навчались удома або в монастирських школах, де вивчали прозу й поетичні твори латинських авторів, грамоту, іноземні мови, рукоділля. Система богословської освіти також вимагала оволодіння музичними навичками для виконання богослужінь.

Підкреслимо, що автори раннього Середньовіччя приділяли значну увагу теорії музики й хорового співу. Зокрема, Августин у трактаті «Про музику», Боецій у праці «Настанови до музики», Кассіодор у творі «Про вільні мистецтва і дисципліни», Гвідо д'Арецо «Віршовані правила про музику», розглядали питання ритму, метрики, руху, а також виховної функції музики, тим самим коригуючи зміст і напрям музичної освіти жінок вище зазначеної епохи.

В аспекті досліджуваної проблеми привертають увагу праці священників і проповідників, які давали настанови дівчатам у благочесті й порушували питання про рівність чоловіка й жінки в благородстві. Так, Амвросій Медіоланський у творі «Щодо питання про девство і шлюб» зазначав, що жінка, як і чоловік, є образом і подобою Божою [1, 168].

Ця позиція отримала поширення в період високого Середньовіччя, де автори висували ідею рівної освіти жінок з чоловіками. Так, Х. Пізанська в роботі «Про град жіночий» цитувала вирази багатьох філософів, чим виявляла високу обізнаність у літературі, і наводила докази того, що жінка гідна отримувати гарну освіту [8, 25].

Водночас, у зазначений історичний період побачили світ праці, що були присвячені вихованню дівчат і добродійній поведінці жінок. Твором, який був перекладений багатьма мовами і на основі якого згодом постали інші аналогічні праці, був «Кортегіано» графа Балдасара Кастігліоне. Автор зазначав, що ідеальна дама повинна бути вродливою, розумною та освіченою, виявляти мистецькі й літературні зацікавлення, а також уміти поводитись у товаристві» [11, 85].

Вище зазначене дає підстави стверджувати, що набуття мистецької освіти стало показником освіченості жінки взагалі. Так, німецькі художники XVI ст. зображували простих бюргерських жінок за грою на музичних інструментах, підкреслюючи в такий спосіб мистецьку освіченість жінок.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що досвід використання мистецтва в навчанні жінок має давнє коріння. У Стародавні часи головним видом мистецької діяльності жінок були музика та співи. Мистецька освіта для жінок Стародавніх цивілізацій була обов'язковою і надавала їм можливість отримати професію і брати участь у культових церемоніях.

У добу Античності мистецька освіта стала надаватись у межах шкільного навчання й охоплювала вокальний і хореографічний напрями

підготовки. Цьому сприяла філософська думка Стародавньої Греції та Риму, що була присвячена теорії мистецтва і заклала підвалини для подальшого розвитку мистецької освіти жінок.

Доба Середньовіччя ставила перед жінкою високого соціального стану завдання обов'язкової мистецької освіти, як показника її освіченості. У школах при монастирях дівчата вивчали музику і хоровий спів для подальшого виконання під час богослужінь. Незважаючи на те, що в зазначений історичний період спостерігається певний спад у розвитку освіти, проте питання мистецької освіти жінки перебуває в полі зору як представників класичної педагогічної думки, так і священнослужителів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі можуть полягати в площині аналізу зарубіжної педагогічної думки епохи Відродження і Нового часу щодо організації мистецької освіти жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амвросий Медиоланский. Творения по вопросу о девстве и браке / перевод А. Вознесенского, под ред. проф. Л. Писарева. – Казань : Типо-литография Императорского Университета, 1900. – 266 с.
2. Геродот. История в девяти книгах / Геродот. – Л. : Наука, 1972. – 604 с.
3. История образования и педагогической мысли в эпоху Древности, Средневековья и Возрождения: учебное пособие / под ред. Т.Н. Матулис. – М. : Изд-во РУДН, 2004. – 593 с.
4. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. : учебное пособие для педагогических учебных заведений / под ред. Академика РАО А.И. Пискунова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 512 с.
5. История педагогики : учебное пособие для дошкольных педагогических училищ / под ред. М. Ф. Шабаевой. – М. : гос. учебно-пед. издательство министерства просвещения РСФСР, 1961. – 380 с.
6. Історія зарубіжної педагогіки. Тексти для вивчення курсу / Укл.: Белкіна Н. І., Коваленко Є. І., Яковець Н. І. – Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 286 с.
7. Корунов С. Погрешка Изиды / Сергей Корунов // Природа и человек. – 2008. – № 8. – С. 54–55.
8. Кристина Пизанская. Из «Книги о граде женском» / Кристина Пизанская // Пятнадцать радостей брака и др. сочинения французских авторов XIV – XV вв. – М., 1991. – С. 218–256.
9. Лосев А. Ф. Античная музыкальная эстетика / А. Ф. Лосев. – М. : Государственное музыкальное издательство, 1960. – 330 с.
10. Мешкерис В. А. К изучению музыкальной культуры Восточной Парфии (по археологическим данным) / В. А. Мешкерис // Вестник древней истории. – 1997. – № 4. – С. 138–150.
11. Ніжний серця оберіг: жінка в історії та мистецтві // Шкільна бібліотека. – 2006. – № 4. – С. 85–86.
12. Платон. Собрание сочинений в 3-х тт. [Електронний ресурс] / Платон. – Т. 3 (1). – М., 1971. – 541 с.– Режим доступу : <http://grani.roerich.com/plato/txt/republic07.htm>
13. Положение женщины в древнейшем Риме: речь, произнесенная в торжественном годовичном собрании казанской духовной академии, 8 ноября 1877 г. профессором М. Я. Красиным. – Казань : Типография Императорского Университета, 1877. – 42 с.

РЕЗЮМЕ

Гурина В. О. Истоки становления и развития идеи художественного образования женщин в зарубежной педагогической мысли.

В статье рассмотрен процесс становления и развития художественного образования женщин в Европейской образовательной парадигме. Во время исследования использованы общенаучные (анализ, синтез, обобщение), исторические (ретроспективный, сравнительно-исторический, логико-исторический) методы. Автором проанализированы и систематизированы взгляды философов, педагогов, творческих деятелей на исследуемую проблему. Выявлены особенности организации художественного образования женщин в Древние времена, эпохи Античности, Средневековья.

Ключевые слова: художественное образование, педагогическая мысль, образование женщин, становление и развитие.

SUMMARY

Gurina V. The origins of formation and development of idea of artistic education of women in foreign pedagogical thought.

In the article the process of formation and development of artistic education of women in the European educational paradigm is revealed. The author analyzed and systematized the views of philosophers, teachers, and artists on the studied problem. The approaches of pedagogues-scientists of foreign countries to the definition of purpose, objectives, and components of art education of women in different historical periods are characterized. The author states that the experience of using art in the education of women has deep roots. In Ancient times a chief form of artistic activity of women was music and singing. It's common knowledge that it was a period of qualitative changes in human history, the period of the birth of new forms of social and cultural life, which first appeared in the establishment of Greek city-states with developed form of democratic foundations of civic community. Art education for women in ancient civilizations was mandatory and provided them with the opportunity to learn a profession and to participate in religious ceremonies.

In Ancient times art education was available within the school of education and covered the vocal and choreography training. This was facilitated by the philosophical thought of Ancient Greece and Rome, was dedicated to art theory and laid the foundation for the further development of art education of women.

The Middle Ages set before the woman of a high social status the mandatory tasks of art education, as a measure of her education. At monastery schools, the girls studied music and choral singing for the further performance during worship. Despite the fact that in this historical period, there was some decline in the development of education, but the issue of art education of women was considered both by the representatives of classical educational thought, and the clergy.

However, during this historical period appeared the works on girls' education and respectable behavior of women. The work, which was translated into many languages and on the basis of which subsequently emerged other similar works, was "Cortegiano" of Baldassare Castiglione.

The prospects for further developments in this direction are seen in the analysis of foreign educational thought of the Renaissance and the New time for the organization of art education of women.

Key words: art education, pedagogical ideas, women's education, formation and development.